

הרב יהודה הלוי עמיהי

מתנות לנותן מעשר כספים

מקובל ששיבות או כוללים לאברכים מקבלים תרומות להחזיק תורה ותלמידי חכמים עניים. חלק מהתורמים שולחים את מעשר הכספים לטובת המוסד ותלמידיו. לעיתים שולח המוסד מתנות לתורמים עם קבלת התרומה. נשאלת השאלה: האם מותר למוסד לשלוח מתנה לתורמים ששולחים מעשר כספים? כמו כן, האם הנותן צריך לחשב את ערך המתנה ולהחסירו מן מעשר הכספים, או שמא כל הכסף שניתן נחשב להיות מעשר כספים, והעניים (המוסד) מצידם נתנו לתורמים מתנה שאינה שייכת למעשר הכספים שתרמו?

א. טובת הנאה

הלכה פסוקה היא שיש במעשר עני 'טובת הנאה לבעלים', ולכן הבעלים יכול להחליט למי לתת את המעשר עני 'המתחלק בבית'.¹ אנו לומדים שנותן מעשר עני יכול לקבל לפחות טובת הנאה רוחנית מעצם העובדה שהוא יכול לבחור את העני שהוא רוצה לתת לו. השאלה בנד"ד היא אם הוא יכול לקבל הנאה ממשית ששווה כסף. בשו"ת 'חלקת יעקב'² כתב שאפשר לתת כספי מעשר ל'שותפות של יששכר וזבולון' (אחד מן השותפים עובד ומפרנס את האחר שלומד תורה),³ אף שהנותן (זבולון) מקבל שכר לעולם הבא, אך כיוון שזו הנאה רוחנית בלבד, אין בכך בעיה. כאמור הנידון שבפנינו הוא שהבעלים נותן מעות מעשר כספים לצדקה, והמוסד שמקבל את הצדקה רוצה להעניק לנותן מתנה כהוקרה על הטוב שעשה.

ב. טובת הנאה אינה ממון

הירושלמי (דמאי פ"ו ה"ב) מביא מחלוקת בין ר' יוסי בי ר' חנינא לבין רבי יוחנן לגבי טיבה של טובת ההנאה שיכול נותן המעשר לקבל:
דרבי יוסי בי ר' חנינא אמר אדם נותן מעשרותיו בטובת הנייה, רבי יוחנן אמר אין אדם מביא מעשרותיו בטובת הנאה. מאי טעם דר"י ב"ח ואיש את קדשיו לו יהיו. מה עביד ליה רבי יוחנן יתנם לכל מי שירצה.

1. רמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ו ה"י.
2. שו"ת חלקת יעקב, יו"ד סי' קלז.
3. שו"ע, יו"ד סי' רמו סעי' א.

ה'פני משה' מסביר שלפי ר' יוסי בר' חנינא, מכיוון שמותר לתת את המעשר ללוי מסוים, ויש לבעלים טובת הנאה - זו יכולה להיות שווה כסף ממש. לכן יכול נותן המעשר לקבל סכום כנגד המעשר שנתן. לעומת זאת לדעת ר' יוחנן אין אדם יכול לתת מעשרותיו בטובת הנאה, ולכן אמנם יש טובת הנאה לנותן, אבל אסור לקבל בעבורה שכר. הירושלמי מקשה על דעת ר' יוחנן מדברי הברייתא (נדרים פג ע"ב) שישראל יכול לומר לישראל אחר: 'הילך סלע זה ותן בכור זה לבן בתי כהן', משמע שהבעלים מקבל סלע בעבור שייתן את הבכור לכהן מסוים. ולכאורה לדעת ר' יוחנן אסור לנותן לקבל שכר ממשי בעבור נתינת הבכור לכהן מסוים. מכוח שאלה זו הירושלמי העמיד את הברייתא כשהבעלים רוצה לתת את הבכור לאחד משני כהנים, והסלע הניתן מאת הישראלי הוא רק כדי שחברו יעדיף כהן אחד על פני חברו. כך פסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"ב ה"כ-הכ"א), וזו לשונו:

ורשאי ישראל לומר לישראל אחר הא לך סלע זה ותן תרומה או בכור או שאר מתנות לפלוני הכהן בן בתי או בן אחותי וכל כיוצא בזה. בד"א כשהיו הבעלים רוצים ליתן אותם לאחד משני כהנים אלו או לאחד משני לויים אלו בחנם ואמר לו חבירו הא לך ותן לזה, אבל הבעלים שאמרו לכהן או ללוי הא לך חלק זה בטובת הנאה ה"ז אסור.

נראה מדברי הרמב"ם שקיי"ל כדעת ר' יוחנן ש'טובת הנאה אינה ממון', ואסור ללוי לתת לבעלים סלע כדי שייתן לו מעשרותיו, אבל התירו לישראל א' לומר לישראל ב' שייתן לו סלע כדי שישראל ב' ייתן את התרומות והמעשרות שלו לנכדו של ישראל א', נותן הסלע. בכך הבעלים נהנה בהנאה ממשית. אבל ברור שלכהן או ללוי עצמו אסור לתת לבעלים סלע כדי שייתן לו את מתנותיו ומעשרותיו.

לאור הנ"ל נראה שאסור ללוי לתת לנותן המעשר שום הנאה ממונית, ולא התירו אלא הנאה רוחנית או כאשר נותן ישראל אחר לבעל הפירות סלע לטובת נכדו (בן בתו) כדלעיל.

לפי זה נראה שאסור למוסד, שהוא 'יד עניים', לתת לתורמים תמורה כדי שייתנו את כספי המעשר עני למוסד עצמו.

ג. עני מסייע בבית הגרנות

לגבי קבלת תרומה על ידי הכהן - אסור לכהן לתת לבעלים סכום כסף כדי שזה ייתן לו או למשפחתו את התרומה. וזו לשון הרמב"ם (פי"ב הי"ח):

אסור לכהנים ולויים לסייע בבית הגרנות כדי ליטול מתנותיהן, וכל המסייע חילל קדש השם, ועליהם נאמר שחתם ברית הלוי, ואסור לישראל להניחו שיסייעהו אלא נותן להם חלקן בכבוד.

נראה שדין זה נאמר רק בתרומה או במעשר ראשון שהם קודש, אבל במעשר עני שאין בו קדושה אלא הוא רק חוב ממוני שיש לתת לעני, מניין נאמר שיש איסור של 'מסייע

בבית הגרנות? הרמב"ם⁴ כתב שיש איסור 'מסייע' בכרם לעניין תרומה ומעשר ראשון, אבל לעניין פדיון הבן⁵ לא הזכיר דין זה. וכתב ב'דרך אמונה'⁶ שיייתכן שאין איסור 'מסייע' אלא בדברים שהם קודש, אבל כל דבר שאין בו קדושה, אין בו משום 'מסייע' בבית הגרנות'. לפי יסוד זה נראה שלדעת הרמב"ם אין איסור 'עני המסייע' במתנות עניים. בנד"ד, במעשר כספים ישנן סברות נוספות להתיר נתינת טובת הנאה. החיוב במעשר כספים אינו דין פסוק, אלא הוא הנהגה ישרה שראוי לישראל לנהוג לפיה, ועל כן יש מקום לתת גם טובת הנאה גשמית לתורמים.

יש להוסיף שהישיבה או המוסד שנותנים את המתנה נותנים אותה לכל התורמים, בין לאלו שתורמים מכספם הפרטי ובין לאלו שנותנים מעשר כספים. לכן ברור שאין מתנה זו באה כדי שבעל הבית ייתן את מעשר הכספים שלו, אלא זו מתנה גמורה. על כן אינו דומה לדין 'מסייע בבית הגרנות', שבו הכהן נותן דבר מה כדי לקבל את התרומה. בנד"ד המתנה לא באה אלא לשם מתן כבוד ויחס טוב לתורמים.

ד. סיכום

נראה לדינא שאין המתנה הניתנת מאת העניים (מוסד, ישיבה וכדו') נחשבת כ'כהן המסייע בבית הגרנות', ואפשר לתת אותה גם למי שנותן כספי מעשר כספים. לפי הסבר זה נראה ג"כ שהתורם נותן את כל הסכום כמעשר כספים. התרומה איננה אלא לשם כבוד, ואפשר להחשיב את כל הסכום שתרם כמעשר כספים, אף שהוא מקבל כנגד זה גם מתנה מסוימת שוות כסף.

-
4. רמב"ם, הל' תרומות פי"ב הי"ט.
 5. ע' רמב"ם, הל' בכורות פ"א הי"ד, שהזכיר דין כהן המסייע בהקשר לבכור בהמה שהוא קודש ולא הזכיר בבכור אדם.
 6. דרך אמונה, הל' תרומות פי"ב הי"ח ד"ה אסור.